

DANAS SMO NAJZAD MORALI

Danas smo najzad morali
da izbijemo sumnjive
iz stroja

Neprijatelj nam nanjušio trag

Iz prvog reda mene su zbrisali
iz drugoga zbrisao sam sebe
iz trećega mene su zbrisali
iz četvrtog zbrisao sam sebe

Danas smo najzad morali

RASPLAKAO SAM KANA

Azijom Evropom šibao
za malim jahačima decem kobiljom
zaostajao

Moje duge noge
uvek su rasplakale Kana
dao je da ih srežu na pravu meru

Za malim jahačima decem kobiljom
zaostajao

PROSVIRA NAJPRE JAREĆE KOŽE TANKE DOBOŠE

Miris naših jarećih koža
nadaleko leti

Strela kada nam srcu leti
prosvira najpre jareće kože
tanke doboše

S planine pod njih sleće
veliki orkestar

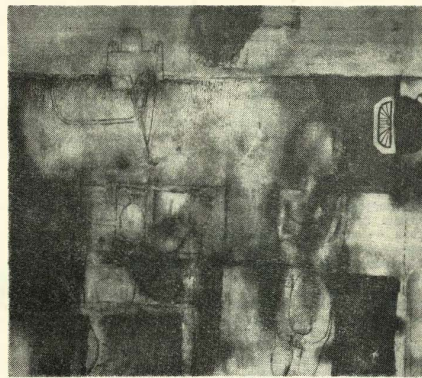
Miris naših jarećih koža
nadaleko leti

I NIKOM NE SMETAMO

Tu negde Ćik izvire
iz masne zemlje
tu negde opet uvire
bežeći od neprekida
predeo nam raskaljvasti

Sada nas staganje motvare
opseda

TOLNAI OTTÓ

GERILSKÉ PESME

U takav čas nikom ne smetamo

Poput barskih ptica
između dve sablje
svijamo svoja gnezda

NA BELOM PESKU

Na belom pesku
gde i reka staje
zaboravna
motreći devojke
kako seku šiblje
metvicom trijamo
maljave grudi

Neprijatelj zinuški ustaje
možemo ga mirno pobrojati

Na belom pesku
gde i reka staje
zaboravna
metvicom trijamo
maljave grudi

REKA SE MUTI

S kaširptom u raspuklom plodu
čekam da sa mnom i leto preda
poslednji položaj

Reka se muti

S rukama uvis
bežim protivničkom
mekom kritičnjaku

Reka se muti

Smilovalo mi se slepe životinje
osetile sumpor mojih rana
Bušimo nasip
moje su grbe najmekše

Reka se muti

BOMBARDOVANJE PESME

Ideja
ta zapovednikova ideja
nije bila loša:
da pevamo vesele pesmice
lepo redom
poželjno je što proštie
poput koraćnice što čistije
da nam skrene pažnju s našega beznada

Tako otprilike
kao što šišarke padaju u vatru

Mene je zadužio da skupim pesme
sa strahom sad predajem hartije

U vatri šišarke
već ih bombarduju
Al kažem
ideja
ta zapovednikova ideja
nije bila loša:
da pevamo vesele pesmice

Prevela sa mađarskog
Judita ŠALGO

(Nastavak 3. strane)

Govori tekstovi iz prednadrealističkog perioda počinju ovako: „Noćas, noćas kad sam došao kući“, ili: „Jedina pesma koju znam nauzust“ ili: „U brazdama objašnjenja, u uvalama duha u ritovima života“... Najznačajnija mesta u tim tekstovima su upravo te početne rečenice. Gotovo svi ti tekstovi su nedorečeni; njima, u stvari, nedostaje objekt, predmet: ne vidi se ni o čemu su ni zašto pisani, sem da pesnik ne bi „vikao iz sveg glasa“. Jedan od tih tekstova počinje rečima: „Ja sam taj „besposleni pop“ koji „jariće krsti“ i odmah zatim nastavlja: „Priča za našu poluglasnu reku, sapuću reku, zaspalu, danju i noću, u pianom drveću, kad se slepi slapovi ljubve u životinjskim automobilima, teškim tek od slasti. Bogovi nisu im ravni, ni Junone, ni krave.“ I tako dalje. Taj način pisanja natrnut je svesnim iracionalizmom i automatiskim tekstom. Ti tekstovi nisu bili samo stilске vežbe budućeg esejiste, nego su poticali od unutrašnje preispitljivosti za drugačije misaone tokove. Njegovi esejistički tekstovi iz dvadesetih godina neodgovorni su od poezije i slobodno se mogu smatrati pesmama u prozi. Esejistička je u njima intelektualna komponenta koje u sličnim tvoreninama gotovo i nema. Ta neodgovornost esaja od poezije i proze karakteristična je i za njegov esej iz zrelе faze, koji je u novoj strukturi, zadržao sve te tri osobine: poetsku suptilnost, prozu čitljivost i intelektualnu i duhovnu širinu.

Preokret u Matičevoj esejistici nastao je polovinom tridesetih godina, kad je interesovanje kod nas bilo prvenstveno za jednu opštečovečanski sadržajnu književnost, koja govori samim osnovama i temeljima našeg života“. Pred svrhovitošću jedne takve aktivnosti, bivši nadrealista Matič pronasao je u sebi i disciplinu i racionalnog smisla da piše „na izričit zahtev i u određene svrhe“, i da se uklopi u opšte tokove vremena, a da istovremeno ne izneveri u osnovi svoj odnos prema literaturi. Knjiga *Jedan vid francuske književnosti*, koja je počela tad da se piše, obeležila je jedan tok francuske književnosti, „moderno realističku prozu“ u različitim fazama njenog razvoja. Matič se i tada odvajao vremenu, ali je u tim esejima ostajao i moderan pisac i moderan duh. S književne tačke gledišta, *Jedan vid francuske književnosti* obeležava fazu u razvoju njegovog esaja: od sada njegov esej ima svoj predmet, svoj cilj, svoju racionalnu i logičku ekspoziciju. Njegova rečenica, koja je iskusila sve vrtologe nadrealističkog pisanja, postala je ukročena, smirena, prečišćena od svakovrsnih nasosna. Stendalov ideal da piše „suvom“ i što manje opterećenom rečenicom, Matič je ostvario više nego jedan naš esejista. Ti esejistički postigli bistavost klijunastih i razdriženih rečenica Isidore Sekulić ili Marka Ristića, ali su se uzdigli do lakoće i šarma, zanimljivosti i neobaveznosti koje ih čine esejima u pravom smislu.

Sklonost ka paroli, ka krilatici, jedna je od najbitnijih osobina Matiča esejiste. U odsustvu koherentnijeg misaonog sistema, on se oslanja na „jaku reč“. Kad on, na primer, kaže: „Kritika je nešto više i nešto manje od estetike“, ta rečenica je pogodna da se citira i zapamti, iako je njena saznanjiva teorijska vrednost vrlo relativna. Zvučala bi skoro isto i kad bi se reklo: kritika je nešto više, ili: kritika je nešto manje od estetike. Od Matiča je poteklo ili se preko njegovih tekstova nametnulo nekoliko parola i krilatica koje su poslednjih petnaestak godina najviše kolale u našim književnim sredinama. Skoro se više i ne zna da je on prvi formulisao parolu: *Poezija je neprekidna svežina sveta* koju su već posle nekoliko godina drugi transformisali u *Mladost — večita svežina sveta*. Od njega je potekla i ona rečenica koja je ponavljana do banalnosti: *Roman je matura svake literature*, ili ona nešto manje ponavljana: *Pisati — za mene bar — davovski je posao i ona: Vreme intimnih dnevnika je prošlo*. Matič je učinio poznatim i aktuelnim i Geteove reči: *Na stajanje vreme svetske literature i od sada će pisati pisati svoja celokupna dela, on je lansirao i onu Valerijevu: Nikada ne bih mogao napisati: „Markiza je izašla u pet sati“ i onu rečenicu Svetislava Vulovića: Ono nije pesnik koji može da stane u estetske kalupe*. Parole i krilatice čine najistureniji deo njegovih esejističkih efekata; čak i kad postavlja ozbiljne književne probleme, on polazi od rečenica koje mogu da imaju dalekosežan pokretački smisao. Jedan od njegovih najsuptilnijih esaja-rasprava o realizmu, *Anina balska haljina*, sagraden je na jednoj rečenici iz dnevnika Sofije Andrejevne Tolstoj: „Danas mi je Ljoviška tražio modne žurnale radi Anine balske haljine“. Te njegove krilaticе i parole predstavljaju krajnje produkte kristalizacije mišljenja: to su rezultate dilema i razmišljanja, teze sabijene u parole. Njegova misao nije tragalačka i profetska; to je zdravorazumska misao čoveka koji aktivno deluje u živim kulturnim tokovima i to je optinjenjama misao jednog agilnog duha. Ali iza Matičeve esejističke misli ne stoji nijedna strogo razrađena teorijska koncepcija. Matič je, do duše, u našu literaturu ušao i kao pesnik i kao filozof, ali filozof nije ni postao ni ostao. Sem ranog esaja *Istina kao konstrukcija* (1922) koji je pisao savremenim filozofskim jezikom i neke filozofski intoniranih tekstova iz nadrealističkog perioda, Matič nije objavio nijedan filozofski rad. Opredelivši se za „čistu“ literaturu, on je umnogome ostao lišen filozofske i teorijske podloge u svojim književnim nastojanjima; u stvari, lišen jedne dimenzije koja bi njegovom esaju dala uspravnost i dubinu.

Bure vremena i obuje epohe svojom silinom menjale su i Matičevu orijentaciju, ali nikad nisu u biti promenile njegovu vezanost za moderne koncepcije literature. Sve što je Matič do sada pisao

u duhu je njegovih najdubljih opredeljenja. Skoro isto koliko i njegovo pisanje interesantno je i njegovo čitanje. U čitavom njegovom delu svega nekoliko puta se čula oštra kritička reč, od toga dvaput povodom Jarne pite, Milana Dedina, dakle, 1927. Robustni negator koji se oglasio u tim tekstovima, u kasnim godinama je tu negatorstvu zicu sasvim eliminisao i prigrušio; ostao je samo Matič koji afirmiše i koji afirmacijama negira; Matič negator, Matič kritički duh je zaustao, njegova kritička svest svela se na retke propmansaje i to u dosta uopštenim publicističkim člancima. Kasni Matič piše tebe koje su opšteprihvaćeni, brani stavove koji nisu ne negiraju. Krilatica „Roman je matura svake literature“ primer je za to. Ona je toliko zgodno sročena da se lepi u pamćenju i toliko opšta i relativna da joj se nikakva protivteza ne može suprotstaviti. U vremenima opših književnih borbi Matič je postajao najprihvatljivija ličnost za razne žirije, komisije i udruženja, za kompromise i mirenja. Saopštiti na način koji će izazvati najmanje otpora, — to je bila intencija i Matičevih tekstova. Zbog toga iza njih i ne ostaju prevashodno ideje, osvetljenja teze, i zbog toga je njegova reč, i pisana i usmena, sve više gubila u kritičnosti, a njegova misao i njegov duh u prodornosti i oštini, — ostajali su sputani ogradama koje su sami sebi postavili. Ali upravo takav Matič je za mnoge, prevashodno mlade, postajao privlačan po načinu, smelaženju, veštini da kaže i da ne kaže, da se suprotstavi i da se ne suprotstavi, da imponuje širinu i razumevanjem, da ipak ostane kompletna ličnost. Ali čim su mladi počeli da prihvataju i imitiraju njegove manire, čim su ti maniri postajali i njihov stil mišljenja i ponašanja, počele su da se pojavljuju pukotine u njegovom delu i da se stvara mišljenje o matičevštini kao odviše raširenom najlakšem i najoportunijem načinu da se opstane u književnom svetu. Jer matičevština, ne Matič, vodi literaturu, bašmebrigaštvo i mrtvilo, jednom stanju koje možda i može da pogoduje pojedincima, ali nikako ne jednoj književnoj sredini i jednoj literaturi.

IV

Matič nije prvi i jedini koji je kod nas pravio celovite i koherentne knjige, ali je besumnje u tome odlazio najdalje: gotovo sve njegove knjige su na jedan poseban način objeone; to su knjige i to su naslovi koji se pamte. Domet i celovitost tih knjiga nisu zavisile samo od njegove stvaralačke snage, nego i od stvaralačke kulture i umešnosti. *Bagdala* je čudno komponovana knjiga, sastavljena od samih odlomaka, početaka i nedovršetak, sa vrlo malo izuzetno vrednih pesama, pa ipak predstavlja jednu od najboljih zbirki poezije koje su se kod nas uopšte pojavile. Mnogi mladi pesnici potajno su želeli da na istom principu kolaža sasta-

ve svoje knjige. Ali to im, naravno, nije uspevalo, jer se takva knjiga, jednostavno, ne pravi za tri, nego za trideset godina. To, uostalom, nije uspeo ni samom Matiču u knjizi *Loža* i *Paraliza* noći, koja je ostala skućena sopstvenim vremenskim granicama. *Bagdala* je progovorila ne kao jednostavni zbir i skup pesama, kao zbirka pesama, nego kao knjiga tridesetogodišnjeg duhovnog zračenja, sazrevanja, menjanja, lutanja. Ta knjiga je presek kroz vreme u kome je pesnik nastajao; ona zato ima obeležja vremenitosti: vreme je njena osnovna dimenzija. To je prustovski, džojsovsko, bergsonovsko osećanje vremena kakvo pre njega nije imao nijedan naš pesnik. Vreme je i kod Matiča skoncentrisano u jednu tačku, u tačku retrospektivnog traženja za izdubljenom, za preživelim vremenom. *Budjenje materije* je zbirka pesama, knjiga poezije, u kojoj se pesme mere van konteksta vremena u kome su nastale; *Bagdala*, a tako donekle i sve njegove knjige, prostire se kroz vreme; svi tekstovi u njoj dobijaju puni smisao tek u vremenom i s vremenom; u njoj se jasno vidi i kako se pesnik razvijao i kako se vrše promene u strukturi njegove poezije, u osobinama njegove pesme i njegovog esaja; to je, dakle, i presek kroz rast i razvoj pesnikov. *Bagdala* predstavlja istoriju jednog duhovnog života u vrlo sublimnom vidu. Egzistencija, poezija, misao, opredeljenja, posmatranja se u njoj kroz trajanje, u trajanju, u retrospektivi. Matič je imao i smelosti i prosvetlog razloga, da u toj otvorenoj knjizi ostavi svoje nedorečene, napregnate, eksperimente i da im da patinu vremena; po tome je i njihova vrednost postala ne samo književna, nego i književnoistorijska. Osećanje za vreme dovelo je Matiča u tokove „moderne“ književne i filozofske misli, ka delima koja su nastajala i pojavljivala se u godinama oko prvog svetovskog rata, u godinama kad se Matič formirao i počinjao. Našoj književnosti, u kojoj ti tokovi nikad nisu bili dovoljno prisutni, Matičevo književno delo donelo je jednu dimenziju intelektualnog poimanja sveta na bergsonovsko-prustovskim osnovama. Estetskičko-intelektualistička struja u našoj književnosti, pogotovo mladi koji tu struju danas nose, zbog toga se najviše i naslanjaju na njega. Međutim, ta misao je već posle rata u suštini postala nesavremena. Njeni temelji i osnovci, formulisani pre više od četrdesetak godina, ne mogu više da izdrže terete i probleme naših dana. Vreme kerbeničke, socijalne antropologije, strukturalne lingvistike, i semantike u Matičevom književnom delu jedva da su pogodno ostavili traga. On je ipak misao bio ograničen svojim vremenom. Zaljubljenička tepanja imitatora i nastavljača mogu samo da učine tu misao, zajedno sa njenim osnovama, „savremeno nesavremenom“, da je liše snage kojom je Matič doprineo rastu i razvoju jednog vida naše književnosti.

Petar MILOSAVLJEVIĆ